

יהודים המתועדים במחקר זה נחשבו יהודים על פי ההלכה (עמ' 33). המחבר טוען על סמך נתוני התקופה כי בין 46,000 ל-98,500 גברים רבע יהודים ובין 61,000 ל-91,500 גברים יהודים למחצה היו כשירים לשירות צבאי בתקופת הרייך השלישי (עמ' 85).

לא רק הנתון המספרי מרשים, אלא גם הדרגות והתפקידים אליהם הגיעו המישלינג. ביניהם ניתן למנות את פילדמרשל אהרד אלפרד ריכרד אוסקר מילך, ראש משרד האוויריה, שהיה כנראה בן לאם יהודייה, ואף דמות מרכזית בהצלחת הלופטוואפה במלחמה.

אחד מסביו של קנצלר גרמניה הלמוט שמידט היה יהודי. שמידט שירת בחיל האוויר הגרמני כלוטננט "וטען שאלמלא סבו היהודי, הוא היה עלול להיפך לנאצי" (עמ' 67).

הבכיר מכולם היה היידריך, ראש המשרד הראשי לביטחון הרייך ואחד מאדריכלי ה"פתרון הסופי". רווחו טענות שאביו של היידריך היה יהודי, ומאחורי גבו הוא זכה בכינויים כמו "משה הבלונדיני" ו"איזידור זיס" (עמ' 219).

דמות מעניינת אחרת היא גנרל קרל ליצמן, יועץ מדיני וחבר המפלגה הנאצית. היו לו שני נכדים רבע יהודים לפי החוקים, אך היטלר העניק למשפחה פטור מחוקי הגזע והתיר לבתו של ליצמן להמשיך להשתייך למפלגה, ולבניה לשרת בוורמכט.

מעורבות זו של היטלר לא היתה חד פעמית, וזו סוגיה מרתקת ביותר. המעורבות של ה"מישלינג" בחברה הגרמנית היתה כה רבה, שגם היטלר מצא לנכון לומר מפורשות שהוא מעדיף את היטמעותם בחברה למניעת היחלשות הפוטנציאל הגרמני במלחמה. ואכן, "במקרים מסוימים, באישורו של היטלר, הורשה המישלינג' לכנות את עצמו 'ארי' (עמ' 137). כן במהלך המלחמה, הורה היטלר להכריז שהחיילים ה"חצי יהודים" שוכו בעיטורים על אומץ לבם בקרב, יזכו ביחס מיוחד, אך זה לא חל על קרוביהם. במרס 1941 פורסם צו המגן על הורים החיים בנישואי תערובת, שבנם היחיד נפל בקרב. ב-10.7.41 פורסם, שלאחר המלחמה, יהפכו רבע היהודים לאזרחים בעלי "דם גרמני" (עמ' 166). לעומת זאת ב-1944 הורה היטלר כי יהודים למחצה שנתרו בשירות לא יהיו זכאים לעיטורים.

ניתן לסכם נקודה זו ולומר שמספר הפטורים שניתנו לחיילי ה"מישלינג" בין 1941 ל-1943 פחת בחדות בהשוואה לשנים 1938-1940. ב-1944 התחרט היטלר על שנהג כלפי המישלינג ביד רכה ורבים מבעלי הפטור גורשו למחנות עבודה, יחד עם חיילים יהודים למחצה בדימוס.

נתוני הספר עומדים על כך ש: 4 יהודים, 69 יהודים למחצה, ו-20 רבע יהודים קיבלו את אישורו של היטלר לפטור מתחולת חוקי הגזע, ו-2 יהודים, 74 יהודים למחצה ו-137 רבע יהודים קיבלו את אישורו על היותם בעלי דם גרמני. מדובר באישורים שהוענקו רובם עד 1941.

למעשה, היטלר עצמו חרג בהתנהגותו מהכללים שהכתיבה האידיאולוגיה שלו. "מישלינגים" רבים חיייבו את הישרדותם לחוסר יכולתו להכריע כיצד

לטפל בהם, אם להשמידם כמו היהודים, לעקורם או לגרשם.

הגנת מפקדיהם וחבריהם עליהם היתה כה נפוצה ("רוב היהודים למחצה במחקר זה סיפרו שמפקדיהם גילו אהדה למצבם וגילו כלפיהם יחס הוגן, עמ' 154). עד כי הימלר גרס, שניתן להסיק שחברי המפלגה "מכירים יהודים מכובדים בכמות הגדולה ממספרם של כלל היהודים בגרמניה". בנאומו בפוזן ב-4.10.43 אמר ש"קשה לדבר על [השמדת היהודים] כשהם באים, 80 מיליון גרמנים, ולכל אחד יהודי הגון משלו. ברור שכל האחרים הם שרצים, אבל היהודי הזה הוא יהודי סוג א'". וברכרו המפתיעה מוסיף מארק ריג את המשפט הבא: "אפילו הימלר סייע ליהודי, פרופסור פריץ פרינגסגהיים, לעזוב את מחנה הריכוז ולהימלט מגרמניה" (עמ' 223).

שאלה מסקרנת אחרת היא השאלה - מה ידעו ה"מישלינג" על השואה? (ככותרת פרק 9). הרי הם חוו לא רק את רדיפתם אלא גם את רדיפת הוריהם ומשפחותיהם. כך, למשל, בסוף שנות

השלושים היגר אביו היהודי של טר"ש הנס-גירט פלקנברג, ריכרד אלברט, לאנגליה. לאחר המלחמה גילה בנו שיחידתו הבריטית של אביו לחמה נגד יחידת הוורמכט שלו במערכה על צרפת ב-1940. מהמחקר עולה, שכמו רוב הגרמנים ידעו "מישלינג" רבים על הגירוש, אבל לא קישרו אותם לרצח שיטתי. גם כשראו כמו עיניהם רציחות, האמינו שראו את החריג ולא את הכלל. עם זאת מציין המחבר, שבניגוד לציפיות, אכן היו כמה אנשים ממוצא יהודי שהשתתפו ישירות במבצעים, בעיקר בשל דרגותיהם ותפקידיהם. כמו רוב הנאצים הבכירים במשפטי נירנברג, גם פילדמרשל אהרד מילך, יהודי למחצה, שיקר כשנשבע שלא ידע על השואה. "מתועב עוד יותר הרופא הנודע לשמחה של דכאו, הד"ר הנס אפינגר", רבע יהודי, אולי אפילו יהודי למחצה או אף יותר, "שערך ניסויים נוראיים באסירים. כמו מילך, הוא לא רק ידע על מחקרים רפואיים נוראיים, אלא אף השתתף בהם" (עמ' 287).

יוסי ברנע

קיום על שברי זמן צפים

אסתר אייזן: עוד היה מבקש להמריא, ספרי 'עיתון 77' 2006, 86 עמ'

שיריה של אסתר אייזן בקובץ החדש עוד היה מבקש להמריא מחוברים בחוטים גלויים וסמויים לרומן האוטוביוגרפי שלה, אמי תפרה כוכבים, החובק שלושה פרקי זמן משמעותיים בחייה: הילדות של טרום שואה, הזיכרונות מן הגטו ומן המחנות, סוף המלחמה ובניית חיים חדשים בארץ. בדומה לרומן, המסתיים במעין סגור המחזיר את הכותבת לתקופת נעוריה המוקדמת בכפר ובגטו, גם בשירים מונצחת הטלטלה בין מעגלי הזמן השונים בעבר ובהווה, כשהמסורת אוספת ומדביקה רסיסי חוויה וזיכרון, "מסכסכת כוכבים", אבל בה בשעה גם "מעגלת פגנים/ שברי זמן". זהו רק פן אחד של הרואליות הבולטת בשיריה: בין הסתייגות הרגשית לבין השמירה על סף השפיות. לא פעם היא חשה שהמילים מתגמדות לנוכח התוכן החווייתי הטעון: "שממתי מעמד מילים", והנה - "הן שוב יעורו, יעמדו לִסְף שִפְתֵי/ נכוונות לקפוץ אל אובדן".

השיר הראשון 'הייתי' נתח בוו הלשון: "הייתי בית צף ומטאטא לוחם" ומסתיים במילים: "וכל העת הייתי בנויה/ ומתפוררת". בין הקיום להתאינות המאיימת עליו מחבר מאבק הישרדות עיקש. החזרה על הפועל "הייתי" משקפת מבט מסכם, רטרופקטיבי, של האני הארעי והחולף הלכוד בין כאן לשם. גם בשם הספר "עוד היה מבקש להמריא"

מופיע אותו פועל בזמן עבר בהתייחסו לדמות ה"הוא", שלמרות הכל לא ויתר על אופציית ההמראה, על מְשָׁאֵלַת הנסיקה מן הקיום, התובע התמודדות מפוכחת. והקונפליקט הוא בין דיבור לשתיקה, בין התמודדות לכניעה, כשהפיתחון הוא בן לוויה קבוע: "כמה גשם/ אתה שם/ בשיר/ סיפור/ סרט שלך/ וכמה אהבה?/ כי הגשם קמצן/ וצריך שיהיה קר לעננים/ ולאהבה/ מויק חום עודף". לאהבה אין מינון שאפשר לתחום, אבל, היא סם המלווה כל פרק בחיים, כפי שראינו ברומן האוטוביוגרפי של המשוררת.

אחד השירים שחיברו לרומן די בולט הוא 'חווה עם לחם (כתובה)'. אבל כאן ללחם יש השתמעויות נוספות: זהו לחם חוק, לחם האהבה, שירים לא מעטים בקובץ הם שירי אהבה בוגרת, כואבת ומפוכחת לבן הזוג המתמודד עם מחלתו. בזיכרונה של הדוברת חקוקה קריאת אהבתו "לפני בוא החֶלֶף

הנפש. מן העבר עולה 'דמות ילדה' לבושה/ מעיל פְּרָדוֹת, פרצי קיר, שברי יום".
 הכל מנותב לזיכרון: בשיר 'מה קדם' הפסים בכתונת יוסף הטבולה בדם מתקשרים אצל המשוררת לרכבות, וחלום יעקב עם הסולם על שלביו אינו אלא המסילה "והמלאכים/ שמימה עולים ושואלה יורדים". תמונת המובלים לטבח חזקה במוחשיותה ובזעקה העולה ממנה. גם בשיר 'פסים של אורך/ של רוחב' מהדהד האזכור מחלום יעקב. מאבקה הלילי של הדוברת הוא בזיכרון שאינו מרפה ולא ירפה "עד/ שיהפוך הכר מראשותי/ - לאבן". וסימו של השיר הוא כאנטיזה לחלום: "אם יבוא אז חלום - / ימדע בו סולם/ על מלאכיו". אלה שירי מאבק בלתי פוסק על החיים ודבקות בהם, למרות המהמורות והמבחנים הקשים שהם מוזמנים. יש בהם תהיות, פחדים וספקות, אבל גם חוסן פנימי המשדר "ואף על פי כן". גם כשאין עוד דבר יציב/ בעולם", עדיין אפשר להתנחם בהצהרת אהבה הנלחשת "בדיבור מקוטע". השירים הנוגעים במיוחד בעיני הם השירים שבהם האמירה הכואבת והציריות הפלסטית ממוזגות זו בזו ללא הפרד.

■ **יערה בן-דוד**

בעייתי: 'החג, להכעיס/ מפשיט בלי בושה, שלא כמו חול/ המכסה בשכבה אחידה'. התוצאה היא גרוטסקית וכואבת, מין שעטנו של דבר והיפוכו: "אתכופף להרים/ את פני, את שרירי לחיי בצדיו של הפה. // תעלה תבוסתי, / תיתלה/ על מסמר החיך".
 בשיר 'חוטי זמן' שזורים "חוטי זמן משומש" וברקעו - אגדת הנול וגרטל, שאופיה הסיטי הולם את ההקשר הנוכחי: המשוררת מחברת כאן, כמרבית השירים, "יריעות זכירה מנותקות". הזיכרון הרחוק מן הילדות מפגיש ילד וילדה המפזרים שירי פירוים בדרכם בסבך היער אל בית המכשפה. עכשיו "כשנפרם הסבך", הם "במתק מר/ שבים בתוואי המסומן/ אל קיומם הפיזי".
 ה"בראשית" וה"אחרית", העבר וההווה נפגשים בלב חצוי "שבשטים גורשה ממנו התמימות", בצומת היגונות והשמחות. והזיכרון אוהו בחיים "בשני קצוות ומניעם/ כמו ערסל". בקצה האחד "עץ מון נכחד", ובשני - הגורל העיוור המתעתע שכמו גזור מאחת הדמויות הידועות מן הקומדיה דל'ארטה. הערסול, או, ליתר דיוק, הטלטול הקשה הזה, שונה במהותו מ"ניע ערסול ראשון" של ילדות, שעודו שמור בזיכרון הדוברת, מין ומחזק בחשאי את נימי

לכרות". סיום השיר חזק לא פחות: "ולא היתה- / כזו קריאה/ מאז צווי מילים/ לבשר".
 הקיץ שעבר הוא החיים של טרום שואה, "בינתיים/ גז היער והיה/ למשטח מדרכה. / וארמון חלומה לא היה/ אלא תא טלפון ציבורי". זכור לכותבת היטב גורלם של דגי המצולה שעליהם סיפר אחיה לפני מותו ברעב. הטבע כולו הוא נחלת העבר ההוא, שהגירוש ממנו הוא כגירוש מגן העדן. "מבעד לגדר - תפוחי הדעת/ נשרו. / ובעץ החיים - רק אחד/ מקומט ושבע רוח שמשית, / פווי משיב ניסיון".
 ההווה הוא אורבני וטכנולוגי, ושפת השירים לאהוב המרותק למיטת חוליו עוברת דרך חוויות בית חולים, מכשירים ומינוחים רפואיים (גזם של זונדה בנחיר), אבל גם דרך דמויות ספרותיות (רומיאו ויוליה). כשהמבט נח על הדומם, הוא קולט את "אחרית המסע" של "זוג מוזיאוני", שאינו אלא "זוג כיסאות גלגלים/ מדור ישן/ נחים בקצה מחלקה, / גב אל גב, מסעד יד עם מסעד/ נסמכים לקיר. כאילו הם נער ונערה/ ביישנים".

השירים נשאבים גם לעבר הרחוק בבית ההורים. בהתבוננות בו מנקודת המבט של ההווה, יש מן הכאב והמחאה. 'אמי וירושלים' מתמקד בדמות האב המתוודה על יד קיר המזרח ולבו נחצה בין ירושלים לבין אמה של הדוברת. מן השיח שהיה לה עם אביה הבת שואבת כוח בעת מצוקה - עכשיו כבעבר. השיר מעמת בין הזמנים: הזיכרון מן האם, שהיתה שותפה לאותן "שעות לחושות ליד הקיר", בהן ציווה האב לכתו את מורשתו הרוחנית, מתעורר אצל המשוררת בכיקור ככותל ונעלם עם נוף ירושלים בנסיעה חזרה לבית שבשפלה. לא בכדי עולים מהשיר 'לילדי קוסובו' "אותם פירוים, / מבטים של אימה // ידקרו", שכן הסולידריות והאמפתיה כלפיהם יסודה בניסיון העבר.

אסתר אייזן כותבת על "שברי זמן", על הקושי לעגל פינות, על "שחיקת עקבו של הזמן". ניכרת היטב בשירים טביעת אצבעותיה של האמנות הפלסטית, עיסוקה הנוסף של המשוררת. שירים רבים נאחזים אמנם במוחשי, אבל בנויים סביב מטאפורה סמלית, כדוגמת השיר היפה 'נעלי': "ואני, עוד הולכת איתן/ לסנדלר". והסנדלר כאן, בדומה לסנדלר של יוסל בירשטיין, רגיש לכל מה שמייצגת הנעל. "הוא ידע לאתר מקומו של כאב... ומנעל המולך על פני אדמה/ עוד נחוץ לו מסמר, מעט דבק, רפידה של חמלה". הדבקות בנעל הישנה, המתוקנת, משקפת את הדבקות העיקשת בחיים: "נעלי אותי! - נעלי! - על הריק הקיומי. - טופפיו- / על קרומי הלוליו של תוף האדמה. / הפרידי ביני לבניה. / לא רוצה שורשים - להצמיח/ עלי. עוד נחוץ לי ללכת, לשחוק עקבים". מנקודת המוצא הקונקרטית ממריא השיר ל"ריק הקיומי", שהנעליים גופחות בו רוח חיים.

האמביוולנטיות בשירים ניכרת גם בתפיסה הקונקרטית והסמלית של הזמן: דקירות המחט, התופרת ומאחה טלאים - הן "דקירות מתקנות", כותבת אסתר אייזן. "חיי/ כל כמה שאני מתפלגה- / מתקנים את עצמם", אף שהתיקון "לא ממש/ יוצא לי תיקון אמנותי", מכיוון שהגישור בין הזמנים הוא

מירון איזקסון

הנפש האוכלת

הנֶפֶשׁ הַאֹכֶלֶת
 הַנֶּפֶשׁ הַנוֹגֵעַת בְּנִבְלָה
 הַנֶּפֶשׁ הַמִּסְתַּלֶּקֶת מִנִּפְשָׁהּ
 רוֹצֵה עֶכְשָׁו לְהִיּוֹת
 שׁוֹתֵה רוֹצֵה לְטַנֵּף אֶת הַרְצָפָה
 רְחוֹק מִמִּי שֶׁמְכַרֵּית לְהִשְׁאֵר רוּחַ
 הַגּוֹף הַזֶּה אוֹתָהּ מְטַרֵּית
 טוֹעֵן שֶׁבְּלַעֲדֶיהָ אֵין תְּחִיּוֹ
 וְהִיא הַפֶּעַם בְּמִקוֹמוֹ וְאֵף יוֹתֵר
 תִּבְעֵט בְּכַדוּרִים וְתִנְשֵׁק אֶת הָעֶרְף
 וְגַם תִּסְרֵד אֶת הָרֵאשׁ מִחִיּוֹ הַטּוֹבִים
 וְתִטְבִּיל חֲלוֹמוֹתֶיהָ בְּשִׁלּוּלֵית רִגְלֶיהָ
 וְתִבְקֵשׁ מִפֶּל הַמְּאֻחָרִים לְבוֹז לָהּ.

יצאתי

יֵצְאֵתִי מִתּוֹךְ גּוֹפִי
 כְּמוֹ נֶעֶר הָעוֹזֵב לְרֵאשׁוֹנָה אֶת בֵּיתוֹ,
 בְּתַחֲלָה שׁוֹכֵחַ בְּכוֹנֵה סֶפֶר
 אַחֵר - כֶּף חוֹזֵר בְּתַקִּיפוֹת לְנִשֵּׁק אֶת אִמּוֹ
 לְבִסּוֹף לִזְקֵן עַל כְּתַפְיּוֹ אֶת מִטַּת נְעוּרָיו.
 תּוֹרְתִי לְתוֹךְ גּוֹפִי
 מְטַרֵּד מִפֶּל הַקְּרוּבִים הַמִּתְרַבֵּים
 אֲשֶׁר אֶצְטַרֵּף לְנַחֵם אֶת מוֹתָם,
 עֲמוּד הָאֵשׁ שֶׁבְּרֵאשִׁי
 מֵהָר לְכַבּוֹת בְּדֹאגָה אֶת שְׁעָרוֹתַי.